

Orðastæður í tungumálakennslu og námi

Inngangur

Fræðimaðurinn Igor Mel'čuk (2006, 15) kemst svo að orði að „móðurmálshafi tali í föstum orðasamböndum“¹, fullyrðing sem undirstrikar þá staðreynd að í öllum tungumálum er skipan orða settar ákveðnar hömlur og að málhafar raða þeim ekki saman út í bláinn. Ósjaldan mynda þessar samstæður orðasambönd. Oft og tíðum er augljóst að um orðasamband er að ræða eins og sést í tilfelli orðtaka á borð við *leggjast undir feld* en merking orðarunnar er ekki bókstafleg heldur yfirfærð „huga lausn á vandamáli í ein-rúmi“ (ÍNO). Á hinn bóginn virðast samstæður eins og *brosa breitt* ekki reynast móðurmálshöfum flóknar. Það gildir hins vegar ekki um spænskumælandi tungumálanema sem leggur stund á íslensku sem erlent mál þar sem í móðurmáli hans kemur atviksorðið *breitt* ekki fyrir í þessu tilviki heldur er notað *abiertamente*, eða „brosa vítt“.

Niðurstöður ýmissa rannsókna á enskri tungu sýna að orðasambönd eru um 70–80% af málnotkun og tali fullorðins móðurmálshafa (Sanromán Vilas 2016b, 38). Augljóst má vera að betri skiln-

1 *Frasema* (e. *phraseeme*) er hugtak sem fræðimaðurinn notar yfir setningarliði sem eru óhagganlegir. Hugtakið kemur fyrir í kenningum hans (e. *Meaning-Text Theory*) frá seinni hluta síðustu aldar. Þessar kenningar eru í stöðugri endurskoðun; hér er vísað í skrif fræðimannsins frá 2023.

ingur og tjáning á erlendu máli (M2) næst með því að vita hvaða takmarkanir eða skorður gilda um skipan orða í samstæðum. Í þessari grein beinast sjónir að orðastæðum (sp. *colocación*), t.d. *brosa breitt*, í kennslu og tileinkun erlends máls og byggist hún að hluta til á efni sem var til umfjöllunar í nýlegri doktorsritgerð sem snerist um orðastæður í spænsku og íslensku (Frías Jiménez 2024a).² Fyrst er gerð grein fyrir umfjöllun um orðastæður í íslensku almennt, og síðan er sjónum beint að engilsaxneskum rannsóknum á þessu sviði en fræðimenn á því málsvæði hafa verið leiðandi í rannsóknum í annarsmálsfræðum. Í framhaldinu er sjónum beint að orðastæðum í spænsku og íslensku. Þá verða reifaðar tillögur að einfaldari og skýrari skilgreiningu á orðastæðum sem gæti nýst í kennslu fyrir annarsmálsnema. Einnig verður gerð grein fyrir skyldum fyrirbærum, svo sem kennslufræði orðasambanda (sp. *fraseodidáctica*) og „orðastæðufærni“ (sp. *competencia colocacional*) og leitast við að draga fram það sem reynist helst erfitt í tileinkun orðastæða í tungumálanámi. Greininni lýkur með umræðu um hvenær ætti helst að kenna þessi orðasambönd í tungumálanáminu, og að lokum er fjallað í stuttu máli um helstu rannsóknarsvið á þessum vettvangi.

Um orðastæður í íslensku

Þegar umfjallanir um orðastæður eru skoðaðar blasir við að fræðimenn eru ekki á einu máli þegar kemur að því að skilgreina þær og hvernig eigi að aðgreina orðastæður frá öðrum skyldum fyrirbærum. Ekki er ætlunin að taka hér upp þráðinn í þeirri umræðu heldur verður gengið út frá því að orðastæður (t.d. *taka ákvörðun*) séu fast samband orða (Frías Jiménez, 2024). Hvað gerð eða samsetningu orðastæðu snertir þá er hún fastmótuð og einskordast við tiltekin fylgdarorð og er notkun hennar almennt viðtekin í málsamfélaginu. Alla jafna er festan bundin við ákveðnar einingar í samstæðunni en nær þó ekki sömu festu og í tilfelli *orðtaka* (sp. *locución*) sem sýna lítinn sem engan sveigjanleika þegar skipt er út orði, jafn-

2 Titill ritgerðarinnar er: „Orðastæður í íslensku og spænsku: samanburðarrannsókn fyrir orðabókargerð og gerð kennsluefnis í spænsku“.

vel þó að um samheiti sé að ræða, eða þegar bætt er við öðru orði. Nefna má, til að mynda, *taka einhvern í bakarið*, þar sem **taka í bakari* yrði ekki viðtekið. Merking orðastæða er iðulega gagnsæ, en það getur þó verið breytilegt.³ Þau einkenni sem nefnd hafa verið gefa tilefni til að skilgreina orðastæður sem ákveðna tegund af orðasamböndum en ekki laustengdar orðarunur eða segðir (t.d. *taka bók [úr hillunni]*).

Rannsóknir á orðastæðum í íslensku eru tiltölulega nýtilkomnar og lítið hefur verið fjallað um fyrirbærið miðað við það sem gengur og gerist í hinum spænskumælandi heimi. Hér á landi hafa sjónir einkum beinst að orðtökum (sp. *locución*). Hugtakið *orðastæða* kemur fyrst fyrir í *Nordisk leksikografísk orðbok* (NLO, Bergenholtz o.fl., 1997). Það var Nordisk forening for leksikografi sem stóð fyrir útgáfunni en tilgangur hennar var að gera grein fyrir fræðasviðinu og hugtakanotkun innan þess á hinum ýmsu tungumálum (7). Um íslenska hluta verksins sá Jón Hilmar Jónsson en hann hafði áður notað heitið *orðastæða* í bók sinni *Orðastæður* (1994).⁴ Titill orðabókarinnar virðist vísa til nýyrðisins.⁵ Hann kys að nota íslenskt orð yfir fyrirbærið en ekki enska orðið *collocation* eins og gert er í öðrum norrænum tungumálum. Jón Hilmar Jónsson skilgreinir hugtakið í verki sínu⁶ og segir að hér sé um að ræða „samband orða sem mynda merkingarlega heild og koma iðulega fyrir sem samstæða innan setningar“ (1994, XVI). Þá bætir hann við að þessar samstæður skiptist yfirleitt í tvo aðalliði: annars vegar það sem hann kallar *kjarni* og hins vegar *ákvaði*, í seinni skrifum sínum kys hann að nota hugtökin *kjarnaliður* og *stöðliður*.⁷ Í mörgum orðastæðum

3 Mel'chuk (2023) bendir á að gagnsæi orðasambanda geti verið mismunandi frá einum málhafa til annars á sama málsvæði. Og að nauðsynlegt sé að hafa það í huga þegar rannsókn snýst um orðastæður á ákveðnum málsvæðum.

4 Fyrirhugaður titill var *Íslensk orðtengslabók* (Jón Hilmar Jónsson 1992, 92). Þetta hugtak kemur ekki fyrir í NLO.

5 Jón Hilmar Jónsson smíðar önnur hugtök út frá þessu nýyrði, eins og t.d. *orðastæðuorðabók*.

6 Rétt er að geta þess að nokkrir höfundar hafa fjallað um orðasambönd í íslensku, einkum í formálum að orðasambandabókum sem þeir gáfu út á síðustu öld. Halldór Halldórsson gerir grein fyrir orðasamböndum í íslensku án þess að tiltaka fyrirbærið orðastæður en í flokkun hans koma þó fyrir nokkur dæmi um slík orðasambönd (*Íslensk orðtök* 1954, 12). Árið 1993 kom út *Mergur málsins* eftir Jón G. Friðjónsson. Í umfjöllun hans er minnst á *talsbætti* og dæmi gefin sem í dag falla í flokk orðastæða. Til nánari glöggvunar er hér vísað í grein Oddnýjar G. Sverrisdóttur frá 2009 og ritgerð Frías Jiménez (2024a).

7 Í annarri útgáfu orðabókarinnar (2004) notar Jón Hilmar Jónsson hugtökin *kjarnaliður* og *stöðliður* í stað *kjarni* og *ákvaði*. Hér í greininni verða hugtökin *kjarna-* og *stöðliður* notuð.

myndar nafnorð kjarnann, eða kjarnaliðinn, en á honum hvílir meginmerking orðasambandsins. Sem dæmi nefnir hann *blátur í dillandi blátur* eða *bresta í blátur* (1994, XVI).⁸ Jón Hilmar Jónsson gerir einnig greinarmun á orðastæðum í íslensku eftir því hvort þær eru af málfræðilegum eða orðfræðilegum toga. Við þá greiningu styðst hann við Benson o.fl. (1986b): þær fyrrnefndu kallar hann *merkingarlegar orðastæður* (t.d. *leiðstrandi fjör*) og þær síðarnefndu *málfræðilegar orðastæður* (*áhyggjur af einhverju*).

Oddný G. Sverrisdóttir (2009, 163–164) hefur einnig gert grein fyrir orðastæðum í ræðu og riti. Hún skilgreinir orðastæðu sem „föst orðasambönd þar sem ekki, eða að mjög takmörkuðu leyti, er um yfirfærða merkingu að ræða. Merking orðanna er sú sama innan og utan fasta orðasambandsins. Venja hefur skapast um notkun þessara orða í ákveðnu samhengi, oft er um algengar athafnir daglegs lífs að ræða.“ Þá má nefna að undanfarin ár hafa birst umfjallanir á þessu sviði sem lúta að samanburði íslensku og annarra tungumála og er þá alla jafna byggt á erlendum aðferðum og kenningum.⁹ Samanburður á íslensku og öðrum norrænum tungumálum er reyndar sjaldséður. Þó nefna Anna Helga Hannesdóttir og Tingsell (2011) nokkrar orðastæður í verki sínu með það fyrir augum að benda á hversu erfitt getur reynst að bera saman skyld mál; til að mynda hefur *gott veður* jafngildið *gott väder* í sænsku. Þessi samsetning er þó minna notuð í sænsku máli heldur en til dæmis *fint, bra* eða *vackert väder*.

Áhuginn á rómönskum tungumálum á Íslandi hefur getið af sér nokkrar samanburðarrannsóknir á milli mála, einkum undir hatti orðabókarfræði. Hér má annars vegar nefna rannsóknir Rósu Elínar Davíðsdóttur (2021) og hins vegar Nuriu Frías Jiménez (2024b) sem lúta að orðastæðum í tvímála orðabókum milli íslensku og frönsku, og íslensku og spænsku.

8 Hann bendir einnig á að lýsingarorð og sagnorð geti verið kjarni í orðastæðum, þó í minni mæli sé (t.d. *brosa breitt, ofsalega reiður*).

9 Oddný G. Sverrisdóttir (1987, 2009) byggir rannsóknir sínar á kenningum Burgers, Buhofers og Sjalms (1982). Hið sama gerir Erla Hallsteinsdóttir en nýjustu rannsóknir hennar snúast um málheildir (Biemann o.fl. 2006; Eckhart o.fl. 2014; Erla Hallsteinsdóttir 2007a, 2015). Erla Hallsteinsdóttir kallar eftir nánari rannóknum á tíðni og notkun orðtaka í íslensku einkum þar sem aðgengi að málheildum er greiðari en áður var. Þá má að lokum nefna Minamisawa (2019) sem í grein sinni ber saman orðastæður í ensku og íslensku og fylgir þar kenningum Lakoffs og Johnsons (1980).

Í íslensku hefur orðastæðum ekki verið skipað niður í flokka eftir setningarfræðilegum einkennum þeirra að fyrirmynd Bensons o.fl. (1986b) og Hausmanns (1989).¹⁰ Hér eru á ferðinni aðferðir sem beita má í sambærilegum rannsóknum í öllum germönskum tungumálum, eins og Heid (1994, 230) bendir á. Í rannsókn höfundar var þessi aðferð viðhöfð fyrir íslensku og sýnir *Tafla 1* nokkur dæmi um niðurstöður hennar. Við greininguna var gengið út frá föllum nafnorðanna sem mynda kjarnalið orðastæðunnar. Hvað varðar gerð 3 og 4 í *Töflu 1* var hinni dæmigerðu orðaröð í íslensku fylgt: Lýsingarorð, hér stoðliður í orðastæðu, kemur á undan nafnorði, sem er kjarnaliðurinn í *allhvass vindur*. Og lýsingarorð, kjarnaliður í þessu tilviki, sem kemur á eftir atviksorði, sem er stoðliðurinn í orðastæðunni *alvarlega slasaður*. Í flokkuninni hér kemur byggingin nafnorð + forsetning + nafnorð ekki fyrir en það er sökum þess hversu sjaldgæf hún er í íslensku.¹¹

GERÐ 1	no. _{nefnifall} + so.	{ <i>bundurinn</i> } <i>geltir</i>
GERÐ 2	so. + no. _{þolfall} so. + fors. + no. _{þolfall} so. + fors. + no. _{þágufall}	<i>taka pásu</i> <i>taka í gikinn</i> <i>eiga í basli</i>
GERÐ 3	lo. + no.	<i>allhvass vindur</i>
GERÐ 4	ao. + lo.	<i>alvarlega slasaður</i>
GERÐ 5	so. + ao.	<i>anda djúpt</i>

Tafla 1

Ekki er úr vegi að nefna að það sem einkennir germönsk tungumál eru samsett orð, eða orðasamsetningar, andstætt því sem gengur og gerist í rómönskum málum en þar eru setningarliðir algengari.¹² Þau fáu dæmi um slíka byggingu í íslensku koma einkum fyrir á ákveðnum sviðum, t.d. í tæknimáli eins og *ás jarðar*, en einnig fyrir-

10 Í inngangi að annarri útgáfu að *Orðastæð* frá 2004 (XXI) nefnir Jón Hilmar Jónsson að til séu ákveðin grunnform orðastæðna og að í flestum tilfellum myndar nafnorðið kjarnaliðinn. Hann tiltekur hins vegar ekki hver þessi grunnform eru og nefnir engin dæmi þar um. Hafa ber í huga að það var ekki markmið Jóns Hilmars að setja fram kenningar varðandi byggingu og innskipan orðasambanda almennt, og ekki heldur orðastæðna. Ætlunin var að safna orðasamböndum á bók, og smíða einmála tengslaorðabók. Hér með er bent á ýmsar greinar og verk Jóns Hilmars, t.d. í *Bundið í orð* frá 2017.

11 Á vefsíðu *ÍOnet* eru 200 flettur með byggingunni no. + no._{eignarfall} og 186 með nafnorði í eignarfalli með greini í orðasafni sem telur samtals 203.272 flettur (apríl 2023). Ef leitað er í *RMH* kemur í ljós að tíðni þessarar formgerðar er afar lág.

12 Til dæmis, *frásagnargreining* er *análisis narrativo* á spænsku.

finnst *stjórn landsins* og *jafnrétti kynjanna*¹³ og samstæður á borð við *kjarni málsins*.

Þá er einnig hægt að flokka orðasambönd eftir merkingu í samræmi við hugmyndir og kenningar Mel’čuk (*Meaning-Text Theory*, 2023). Í sumum efnisflokkum má finna fjölda dæma, sem gefur til kynna að við myndun orðastæða sé afmörkun þeirra ekki háð tilviljunum og miklu kerfisbundnari en virðist við fyrstu sýn (Barrios Rodríguez 2015, 55).

Í *Töflu 2* eru nokkur dæmi um orðastæður af gerðinni sagnorð + nafnorð (sp. *verbonominal*), ásamt dæmum úr íslensku.

með sögnum sem gefa horf til kynna	upphafshorf/byrjunarhorf	<i>skella á stríð</i>
	lokið horf	<i>leysa gátu</i>
	sífelld horf / dvalarhorf	<i>endast vinátta</i>
með orsakar-sögnum	,orsakar að eitthvað verði til/tilurð‘	<i>flytja fyrirlestur</i>
	,orsakar að eitthvað hætti að vera til/endalok‘	<i>bæla niður uppreisn</i>

Tafla 2

Annar af tveimur liðum í orðastæðu, hvort sem um kjarnalið eða stoðlið er að ræða, getur verið orðtak (sp. *locución*) og úr verður margþætt orðastæða (Koike 2001, 56). Í *Töflu 3* eru dæmi þar um í íslensku (Frías Jiménez 2024a).

sagnorð + nafnorðeorðtak	<i>ríkja + friður og ró</i> <i>segja + já og amen</i>
sagnarorðtak + nafnliður	<i>inna <greiðslu> af hendi</i> <i>eiga von + á barni</i>
lýsingarorðsorðtak + nafnorð	<i>gott og gilt + svar</i>
sagnorð + atviksorðsorðtak	<i>fara + buldu höfði</i> <i>lifa + eins og kóngar</i> <i>kunna <eitthvað> + upp á sína tíu fingur</i>
lýsingarorð + atviksorðsorðtak	<i>heimskur + sem naut</i> <i>bleikur + sem nár</i>

Tafla 3

Þá getur orðið sú vending í skipan liða í orðastæðu að einn liður hennar verður kjarnaliður í annarri orðastæðu. Í spænskum mál-

13 Þessi sambönd geta reyndar einnig komið fyrir sem samsett orð: *jarðarás*, *landsstjórn* og *kynjajafnrétti*.

vísindum kallast þetta fyrirbæri samtengdar orðastæður eða orðastæðuruna (*colocación concatenada*) (Alonso Ramos og Wanner 2007). Sem dæmi um slíkt fyrirbæri í íslensku mætti nefna gera *harða bríð* að *<einhverjum>*, eða *gera bríð* + *harða bríð*, og *hafa skyldum að gegna*: *hafa skyldur* + *gegna skyldum*. Samkvæmt Castillo Carballo (2005, 16) sýnir þetta fyrirbæri glögglega skilvirkni tungumála og færni málhafa til að skeyta saman mismunandi máleiningum, stærri og smærri, til að tjá sig.

Kennslufræði orðastæðna

Eins og áður sagði þá eiga rannsóknir á orðastæðum rætur í hinum engilsaxneska heimi. Hið sama gildir um rannsóknir í kennslu orðastæðna í erlendum tungumálum (M2) en fyrstu skrefin voru stigin í kennslu ensku sem erlends máls. Í skrifum sínum bendir Ferrando á (2017, 95) að alllöngu áður en Firth (1957) fjallaði um orðastæður hafði enskukennarinn Palmer (1933) minnst á þessi orðasambönd og kallað *collocation* en hann hafði margoft rekið sig á að nemendur hans áttu í vandkvæðum með fyrirbærið.

Hvað sem því líður, þá varð ekki framhald á þessari fyrstu umfjöllun um orðastæður og það leið langur tími uns þráðurinn var tekinn upp á nýjan leik í bókinni *Lexical Phrases and Language Teaching* eftir Nattinger og DeCarrico (1992) sem má telja fyrsta vísi að frekari rannsóknum á orðastæðum og flokkun þeirra. Þessir höfundar gera greinarmun annars vegar á því sem þeir kalla *lexical phrases* eða hlunkar (einnig kallað *lexical chunks*), setningarliðir í orðræðu sem hafa pragmatískt, eða málnotalegt, gildi, eins og t.d. í *hvernig gengur?* og hins vegar orðasamböndum sem búa yfir hærri orðtakseðli. Ef orðtakseðli er ekki til staðar, eins og kemur fyrir í mörgum orðastæðum, þá vantar einnig þann þátt (sp. *exponente funcional*) sem aðgreinir orðasambönd. Það er fyrst í verkinu *Lexical Approach* sem Lewis (1993, 1997, 2000) leggur meiri áherslu á kennslu orðaforðans en málfræði, einkum leitaðist hann við að greina hvort athygli tungumálanema beindist að orðahlunkum eða orðasamböndum, og leggur hann þar með línurnar fyrir frekari rannsóknir á orðastæðum. Samkvæmt Lewis (1997, 21) eru orða-

stæður hlunkar (e. *lexical chunks*), rétt eins og föst orðasambönd þó megin Einkenni þeirra séu ólík. Þessi sýn hans hefur haft mikil áhrif á kennslu erlendra tungumála og talar Higuera García (2017, 13) um „orðaforðabyltinguna“ sem átti sér stað á þessum árum og varð allsráðandi hvort sem var í kennslustofunni eða í námsbókum.

Frá þessum sjónarhóli hafa rannsóknir á sviði spænsku sem erlends máls (M2) stórauðist og má í þessu samhengi nefna verk Higuera García frá 2006 sem byggir á doktorsrannsókn hennar. Undanfarnir áratug hafa einnig birst ýmis verk sem fjalla á einn eða annan hátt um tileinkun orðastæðna og um notkun og villur í beitingu þeirra meðal tungumálanemenda (Alonso Ramos, 2004, 2010; Higuera García 2011, 2017b; Sanromán Vilas, 2006b).

Hvað varðar íslenska tungu þá má nefna umfjallanir Erlu Hallsteinsdóttur (1997, 2000, 2006c, 2007c, 2011) þar sem koma fyrir dæmi úr íslensku þó að megin umfjöllunarefnið sé tileinkun orðastæða í þýsku sem erlendu máli. Þórhildur Oddsdóttir hefur beint sjónum að kennslu dönsku og ensku í íslenskum grunn- og framhaldsskólum. Hún fylgir hugmyndum Lewis (2000) í umfjöllun sinni frá 2012 en þar bendir hún á að kennslu orðastæða ætti að byggja á niðurstöðum tíðnirannsókna, þ.e. að kenna skuli þær orðastæður sem eru hvað algengastar í markmálinu.

Framangreindar rannsóknir fjalla um tileinkun íslenskra nemenda á orðastæðum í öðrum germönskum málum, á hinn bóginn hefur lítið sem ekkert verið skoðað hvernig erlendir nemendur læra íslenskar orðastæður eða orðasambönd yfirleitt.

Skilgreining og afmörkun

Með auknum áhuga á orðastæðum í kennslu erlendra mála hefur reynst brýnt að skilgreina fyrirbærið á skilmerkilegan hátt með það fyrir augum að auðvelt sé að útskýra og kenna það í tungumálanámi.¹⁴ Margir fræðimenn kalla eftir skilgreiningu sem er gagnsæ og auðskiljanleg, og sem nýtist kennurum í kennslu sinni (Ferrando

14 Rufat (2010, 294) vekur athygli á því að skilgreiningin hafi upphaflega verið fengin úr sálfræðikenningum Bertalanffy sem rannsakaði tengsl og vensl kerfisbundið. Sjá Higuera García (2006, 35) hvað varðar eldri skilgreiningar á engilsaxnesku málsvæði.

2017, 95). Higuera García (2017b, 252) telur auk þess að hugtakið þurfi að vera víðara en almennt gengur og gerist í málvísindum þar sem ekki falla öll orðasambönd í sama flokk, þó að öll séu mikilvæg í málánáminu. Fyrir vikið leggur hún til flokkun orðasambanda í eftirfarandi fimm flokka:

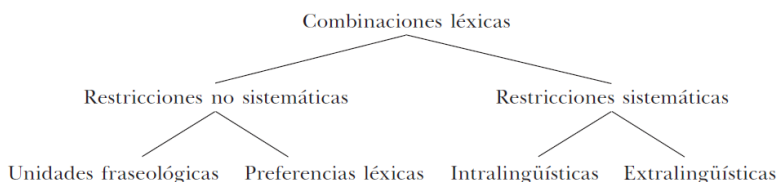
1. Samsettir liðir eða orðastæður sem ekki eru dæmigerðar.
2. Orðastæður.
3. Samsettir orðliðir.
4. Orðatiltæki (orðtök, klisjur, fastar líkingar, orðatiltæki, málhækjur).
5. Samskiptaformúlur.

Í flokkun sinni tekur hún á nýjan leik upp hugmyndina um frumgerðir (sp. *prototipo*), þ.e. að til séu orðasamstæður sem hafi fleiri sérkenni en aðrar og verði fyrir vikið einkennandi fyrir viðkomandi flokk. Í rannsóknnum sínum einbeittir hún sér einkum að orðastæðum sem ekki teljast til frumgerða og sem flokkast fyrir vikið mitt á milli þeirra samstæðna sem eru frjálstengd orðasambönd og þeirra sem teljast dæmigerðar orðastæður en hún telur að þessi flokkur sé hvað mikilvægastur þegar kemur að kennslu orðaforðans (2006, 53).¹⁵

Rufat (2010) hefur einnig fengist við að skilgreina og afmarka orðastæður í spænsku. Flokkun hans (*Mynd 1*) ákvarðast af undirliggjandi afmörkunum orðasambandanna. Til fyrsta flokksins, sem hann kallar „ókerfisbundnar hömlur“ (*restricciones no sistemáticas*), teljast orðastæður sem afmarkast af þáttum sem getur reynst erfitt að henda reiður á, svo sem menningarlegum, samfélagslegum og sögulegum. Hann nefnir sem dæmi tengingu lýsingarorðsins *mortuario* við orð eins og *cámara* í sambandinu *cámara mortuoria* ‚líkhús‘; ‚líkvaka‘, og *esquela*, *esquela mortuoria* ‚dánartilkynning‘ í samanburði við annað orð svipaðrar merkingar: *funerario* sem stendur alla jafna með *coche funerario* ‚líkbíll‘ og *elogio funerario* ‚minningargrein‘. Hinn meginflokkurinn, „kerfisbundnar hömlur“, gefur aftur á móti til

15 Sem dæmi nefnir hún spænsku orðasamböndin *estar contento* [vera ánægður], *sentirse bien* [líða vel] og *estar cansado* [vera þreyttur] sem koma ekki endilega fyrir í orðabókum yfir orðastæður en sem geta vafist fyrir erlendum tungumálanemendum.

kynna að hömlurnar spretti af sjálfu málkerfinu. Þessum flokki skiptir hann í tvo undirflokkka: annars vegar er um að ræða orðasambönd sem lúta ytri þáttum (sp. *extralingüístico*) en þar nýtist þekking málhafa á umhverfi sínu til að túlka samstæður. Nefnir hann sem dæmi sögnina *þvo* (*lavar*) sem tekur með sér orð sem tákna hluti eða lífveru sem hægt er að þvo: svo sem *bill* og *skyrta*, eða *hundur*, *bróðir minn* og *Carlos*. Það gengur hins vegar ekki upp ef innri (sp. *intralingüístico*) þættir liggja til grundvallar. Í því tilfelli verður málhafi að vita að sögnin *þvo* tengist nafnorðum sem lúta að einhverju óáþreifanlegu eins og að hreinsa mannorð sitt: *brúþvo sig af einhverju*.

Mynd 1 (Rufat 2010)

Orðasambönd í kennslu og námi

Rétt eins og til er fræðilegur rammi fyrir rannsóknir á orðasamböndum í orðabókum, eða orðabókarlýsing (sp. *fraseografía*), þá er talað um kennslufræði orðasambanda (sp. *fraseodidáctica*) þegar sjónir beinast að kennslu orðasambanda í tungumálanámi. Þar er lögð áhersla á að greina orðasambönd, að þau lærist sem fleiryrtar einingar með eigin merkingu og að tungumálanemar beiti þeim í málinu og noti í víðu samhengi (Ettinger 2008, 96). Þá telja fræðimenn að til sé fyrirbæri sem kalla mætti málhæfni í þessu samhengi (sp. *competencia fraseológica*) (González Rey 2018; Erla Hallsteinsdóttir 2011; Solano Rodríguez 2007), þáttur sem heyrir þá undir rannsóknarsvið orðaforða- og orðasambandakennslu.¹⁶ Hér eru hafðir í huga þeir ferlar og gangverk sem liggja að baki þegar orðasambönd

16 Martí Sánchez (2019, 18) bendir á að aðrir fræðimenn, eins og t.d. Montoro del Arco, kjósi að fara að öllu með gát hvað varðar tal um „orðasambandafærni“.

eru lærð og notuð í erlendu máli. Hvað sem því líður þá eiga þessar vangaveltur ekki upp á pallborðið hjá öllum fræðimönnum á sviðinu þar sem slík orðasambandahæfni, ef hún er til sem slík, byggist að öllum líkindum ekki á traustum grunni og er öllu heldur hluti af hinn almennu málhæfni málhafa. Það er einkum og sér í lagi Martí Sánchez (2019, 14–19) sem hefur dregið í efa að hér sé tilefni til rannsókna og hefur hann bent á ýmis vandkvæði hvað slíkar rannsóknir snertir eins og t.d. þá staðreynd að málhafar, jafnvel móðurmálshafar, hafa litla sem enga hugmynd um byggingu og túlkun margra orðasambanda. Martí Sánchez leggur til að sjónum verði beint á nýjan leik að hugmyndum Coseriu sem snúast um að málhæfni sé tækni eða það að „vita-hvernig“ (*know how, savoir faire*).

Þá hefur hugtakið „orðastæðuhæfni“ skotið upp kollinum í kjölfar þess að orðastæður urðu viðfangsefni í kennslufræðum. Hér er vísað til hæfileika málhafa, þ.e. þeirrar færni sem málhafar búa yfir til að mynda orðastæður og skilja orðastæður (Sanromán Vilas 2006a, 1038). Þessa hæfni er hægt að mæla í þar til gerðum prófum eða könnunum (Orol González 2015) og með breytur eins og móðurmál tungumálanemans í huga (Saurona 2006b) og jafnvel kyn (Quiñones 2016).

Erfiðleikar í tileinkun orðastæðna

Það sem veldur almennt erfiðleikum í tileinkun og notkun orðastæðna er beiting þeirra þegar á hólminn er komið. Yfirleitt er það stoðliður orðastæðna sem veldur annarsmálsnemunum örðugleikum (Castillo Carballo 2015, 69) en þar kemur alla jafna fram munurinn (sp. *anisomorfismo*) á milli ólíkra tungumála. Sem dæmi má nefna að nemandi sem lærir íslensku sem erlent mál og hefur spænsku að móðurmáli, eða jafnvel ensku, mun líklega segja **setja sig í peysu* í stað *fara í peysu* þar sem *setja* er sögnin sem kemur fyrir í þessari orðastæðu í móðurmáli hans (sp. *ponerse un jersey*; e. *put on a jumper*).

Þegar tungumálanemi hefur tileinkað sér ákveðna orðastæðu, þ.e. veit hvaða kjarnaliður og stoðliður eiga saman og hver merking samstæðunnar er, þá stendur hann frammi fyrir annarri þraut, þ.e. að sami stoðliður getur staðið með einum kjarnalið en ekki öðrum

(Long 2015, 307). Cowie (1986) kallar þetta *overlapping collocations*, fyrirbæri sem mætti jafnvel kalla orðastæðnaskörun á íslensku. Sem dæmi um slíkt fyrirbæri í íslensku má nefna sögnina *róa* sem getur staðið hvort sem er með *barn* eða *taugar*: *róa barn* og *róa taugarnar*. Samheitið *sefa* má tengja við *barn* en í íslensku er sjaldgæft að heyra *sefa taugarnar*. Þá getur það einnig valdið tungumálanema vanda að liðir sem mynda orðastæðu birtast ekki hlið við hlið heldur getur verið langt á milli þeirra í setningu, og getur það orðið til þess að hann átti sig ekki á því að um orðastæðu sé að ræða.

Á þessu sviði hafa augu fræðimanna beinst í auknum mæli að jafngildi, eða samsvörun, orðasambanda á milli málkerfa. D’Andrea (2018, 114–115) hefur tekið á ný í notkun samanburðarfyrirbærið *split* – sem Prator lýsti á sínum tíma (1967 sjá Brown 1994, 196) – og notar það til að vísa til orðastæðna með formgerðina [no. + fors. + no.] sem reynast einkum germönskumælandi tungumálanemum torveld þegar þeir læra t.d. rómönsk mál þar sem þeir þurfa að til-einka sér tvær eða fleiri einingar til að vísa í eina, t.d. samsett orð, í eigin móðurmáli.¹⁷ Í Frías Jiménez (2024a) er vakin athygli á ósamræmi sem gætir á milli orðastæðna í íslensku og spænsku (*Tafla 4*) en hér er byggt á hliðstæðri töflu Corpas Pastor (1992, 184–185).

	Veitimál	Markmál
Orðastæðan í veitimálinu er ekki orðastæða í markmálinu	<i>já fríð</i>	<i>estar tranquilo/a</i>
	<i>cejas pobladas</i>	<i>miklar augabrúnir</i>
Orðastæðan í veitimál er eitt orð í markmáli	<i>setja í dósir</i>	<i>enlatar</i>
	<i>hacer bincapié</i>	<i>undirstrika</i>
Orðastæðan í veitimáli er þýdd eða umorðuð á markmálinu eða í stað hennar er notað orðtak	<i>taponarse {los oídos}</i>	<i>já bellu fyrir eyrun</i>
	<i>fara á ríntinn</i>	<i>dar una vuelta con el coche</i>

Tafla 4

17 Gagnstæða ferlið kallast *coalescence*, þ.e. þegar eitt orð í erlenda málinu verður tvö eða fleiri í M1.

Það að skilja eða túlka orðastæður rétt getur valdið málanemum erfiðleikum þó að alla jafna sé auðveldara að skilja þær en orðtök og málshætti (Koike 2001, 209). Til að mynda getur það gerst að stoðliðir fái yfirfærða merkingu (Corpas Pastor 1996, 66) þannig að orðastæða eins og *cosechar un resultado* (orðrétt: „uppskera árangur“) getur vafist fyrir málanema þó að hún valdi móðurmálshafa engum vandkvæðum. Eins og fræðimenn hafa bent á (Velázquez Puerto 2018, 39–40) þá getur gætt misræmis á milli mála ekki einungis hvað varðar formið heldur einnig festuna. Velázquez Puerto nefnir að annarsmálsnemar hafi grunnmynd, eða fyrirmynd, úr eigin móðurmáli sem gerir þeim oft kleift að túlka rétt þá erlendu orðastæðu sem um ræðir. Sem dæmi má nefna orðastæðu þar sem spænska sögnin *doler* („finna til, sárna“) kemur fyrir ásamt nafnorði sem er óhlutbundið (*actitud*, *indiferencia*); tungumálanemanum ætti ekki að verða skotaskuld úr því að draga þá ályktun að *doler la actitud* merki að „sárna viðhorfið“ og *doler la indiferencia* „sárna tómlætið“.

Þá má að lokum velta vöngum yfir því hvort í orðastæðugrunni tungumála séu orðastæður sem auðveldara sé að tileinka sér en aðrar. Nefna má að Long (2015, 308) telur að nemendur beini athygli sinni síður að almennum orðum og orðum sem eru margræð. Fyrir vikið er ekki loku fyrir það skotið að sagnir eins og *hacer* „gera“ eða *dar* „gefa“ fari fram hjá þeim og þar af leiðandi tileinki nemendur sér síður orðastæður þar sem þessar sagnir koma fyrir.¹⁸

Hvenær ætti að kenna orðastæður?

Sú spurning hefur brunnið á fræðimönnum á sviði orðaforðarannsóknna með áherslu á tileinkun orðasambanda hvenær í tungumálanáminu ætti að hefja kennslu orðasambanda og hvaða orðasambönd ætti helst að kenna, en einkenni eins og orðtakseðli og festa virðast koma í veg fyrir að nemendur skilji mörg orðasambönd til hlítar og séu færir um að tengja saman orð til að mynda orðasambönd. Sumir fræðimenn telja að kennsla orðasambanda skuli eiga sér stað á miðstigi (Ruiz Gurillo 2001, 89) aðrir halda því aftur á

18 Sagnir af þessu tagi hafa verið til umfjöllunar í ýmsum rannsóknum. Sjá t.d. Levin og Ström Herold 2015 og Viberg 2002.

móti fram að kennslu orðasambanda skuli hefja í byrjun málanámsins (Battaner 2011). Sú trú manna að kennslu orðasambanda eigi ekki að hefja fyrr en á seinni stigum málanáms hefur komið í veg fyrir að orðastæður séu kenndar fyrr en raun ber vitni. Þó má nefna að upp á síðkastið hefur borið á auknum áhuga á að breyta þessari stefnu. Þegar menn verða á eitt sáttir um að hefja kennslu orðastæðna í byrjun málanámsins þá ætti að hafa nokkur atriði í huga þegar þær eru kynntar í skólastofunni. Velázquez Puerto (2018, 35–36) ráðleggur t.d. að haft sé hugfast að tungumálaneminn hafi þegar lært margar þær sagnir sem koma fyrir í orðastæðum. Og Bahns (1993, 60) mælir með því að láta þær orðastæður ganga fyrir sem eiga ekki samsvörun í móðurmáli nemandans.¹⁹

Nokkur rannsóknarsvið

Að lokum er rétt að geta nokkurra rannsókna á sviði orðastæðufræði. Barfield og Gyllstad (2009, nefna eftirfarandi sem helstu rannsóknarsvið á þessum vettvangi:

1. Rannsóknir sem byggjast á svörum nemenda og eru aðgengileg í gagnagrunni.
2. Rannsóknir sem hafa það að markmiði að betrubæta lýsingu orðasambanda í orðabókum og sem nýtast við gerð kennsluefnis.
3. Rannsóknir þar sem lagt er mat á kunnáttu og notkun tungumálanema á orðastæðum.
4. Rannsóknir sem lúta að ferlum og þjálfun í tileinkun og notkun orðastæðna með það fyrir augum að nemendur öðlist betri þekkingu og færni í beitingu þeirra.

Altenberg og Granger (2001, 189) kjósa að beina athyglinni að fyrstnefnda rannsóknarsviðinu þar sem gagnagrunnar af því tagi sem getið er gefa ekki einungis upplýsingar um villur sem málanemendur gera heldur einnig ákveðna vísbendingu um hvað þeir nota rétt í hinu svokallaða millimáli tungumálanemans. Þökk sé

19 Hér má nefna t.d. *fara með lygar* sem á spænsku er *decir mentiras*, orðrétt „segja lygar“.

aðgengilegum málheildum eins og *Corpus Escrito del Español L2* (CEDEL2) (Lozano 2022) þar sem nokkrar rannsóknir hafa verið gerðar sem varpa ljósi á þekkingu á orðastæðum.²⁰ Þá má nefna að nýverið var opnað aðgengi að *The Icelandic L2 Error Corpus* (Icel2EC) (Ingason o.fl. 2021)²¹ þar sem efniviður er öllum aðgengilegur til að rannsaka villur sem nemendur sem læra íslensku sem erlent mál gera. Ekki er vitað til þess að einhver hafi gefið út niðurstöður rannsókna sinna sem byggjast á þessum gagnagrunni, eða orðastæðurannsóknir, enn sem komið er.

Niðurstöður rannsókna á orðabókum og kennsluefni hafa birst víða á undanförunum árum. Höfundar hafa orðið varir við að í námsefni fyrir M2 koma fleiri orðasambönd fyrir nú á dögum en áður var, einkum orðtök, og meiri áhersla er nú lögð á notkun þeirra. Hins vegar hafa birst margar greinar sem fjalla um stöðu og lýsingu orðastæðna í orðabókum, einkum í einsmálsorðabókum fyrir annarsmálsnema (*Learner's dictionaries*). Í þessari gerð orðabóka er stefnan sú að velja, lýsa og staðsetja orðastæður og önnur orðasambönd almennt skýrar en í einmála orðabókum fyrir móðurmálshafa. Hafa ber í huga að þessi gerð orðabóka er ekki ætluð byrjendum, sem nota alla jafna tvímálaorðabækur, heldur fyrir annarsmálsnema sem eru lengra komnir í málánámi sínu. Helsta markmið þessara orðabóka er að styðja við málbeitingu tungumálanemans (Koike 2001, 203; Svensén 2009, 174). Með það fyrir augum að auðvelda orðabókarnotanda leit í orðabók er alla jafna mælt með því að orðastæður komi fyrir undir kjarnalið en ekki stoðlið (Pöll 2008, 175). Ein helsta fyrirmynd orðabóka af þessu tagi er hin engilsaxneska *Collins Cobuild Advanced Learner's Dictionary* (Sinclair 2006). Skilgreiningar í henni þykja styðja við til-einkun orðastæðna eins og dæmið hér á eftir sýnir: „If you issue a permit, statement, etc. you make it officially or publicly“.²²

Annað sem hafa skal í huga við gerð slíkra orðabóka er festa orðastæðna en það er ekki alltaf sem orðabókarnotandi er fær um

20 Sjá t.d. Pérez Serrano 2014 og Oriol González og Alonso Ramos 2013.

21 Þessi málheild er hluti af annarri og stærri sem kallast *The Icelandic Specializes Error Corpora*, ásamt textasafni sem í eru textar innfæddra málhafa með lesblindu (*The Icelandic Dyslexia Error Corpus*) og öðrum textum rituðum af innfæddum málhöfum á aldrinum 10 til 15 ára (*The Icelandic Child Language Error Corpus*). Sjá: <https://repositoru.clarin.is/repository/xmlui/handle/20.500.12537/106>

22 Undirstrikunin er höfundar.

að geta sér til um hana (Torner og Bernal 2017, 168–169). Sem dæmi má nefna að í spænsku koma fyrir orðastæður þar sem nafn-orðið er í eintölu en í íslensku er því öfugt farið, þ.e. nafnorðið er í fleirtölu: *practicar/hacer deporte* er orðrétt „stunda íþrótt“ en á íslensku er sagt *stunda íþróttir*.

Hvað varðar þriðja liðinn, þann sem lýtur að mati á þekkingu nemenda á orðastæðum, þá er helsta verkfærið til að mæla hana ýmsar kannanir og próf sem hægt er að leggja fyrir nemendur. Slíkar kannanir gera einnig kleift að meta m.a. áhrif móðurmálsins á málbeitingu nemenda. Niðurstöður rannsókna Sanromán Vilas (2006a) og Pérez Serrano (2014), meðal annarra, sýna að villur í sundurgreiningu (sp. *segmentación*) leiða til rangra orðastæðna. Til dæmis má nefna **ganar un grado* sem er bein þýðing úr ensku *earn a degree*, hið rétta er *obtener un grado/título*.²³ Ósjaldan má hinsvegar rekja rétta myndun orðastæðu til þess að í móðurmáli nemenda eru þær svipaðar eða alveg eins, t.d. (sp.) *hacer dinero* eða á ensku *make money* og (sp.) *tener hijos* sem á ensku er eins, eða *have kids*. Hér á sér stað yfirfærsla frá móðurmáli yfir á markmál.

Fjórði og síðasti liðurinn snýst um að beita kennslufræðilegri nálgun og aðferðum í kennslu orðastæðna. Nokkrir fræðimenn hafa búið til æfingar og verkefni sem byggja á slíkum aðferðum og kenningum (Barrios Rodríguez 2015; Velázquez Puerto, 2018) og jafnvel hafa verið skrifaðar bækur sem nýtast í kennslustofunni (Lewis 1997, 2000). Sem dæmi má nefna að Lewis skiptir aðferðum til kennslu orðastæða í þrjú þrep. Fyrst nefnir hann ílag, sem er einkum munnlegt, þá skilningur (sp. *captación*) (þar sem unnið er með orðastæður sem koma fyrir á fyrsta þrepi) og loks þjálfun (sp. *registro*) sem fer fyrst fram á töflunni og síðan skráir hver og einn nemandi orðastæðurnar hjá sér.²⁴ Higuera García (2011) leggur jafnframt til að í stað þess að telja upp samheiti nýrra orða þá sé nemendum sýnd tengslanet orðanna og þeir möguleikar sem gefast til að tengja valin orð við önnur orð (*Mynd 2*). Með því þjálfast nemendur í notkun orðastæðna.

23 „fá gráðu“ eða útskrifast með BA/BS-gráðu.

24 Þetta ferli getur reynst flókið eins og Sanromán Vilas bendir á (2016b, 40) þar sem ekki er líklegt að sama orðastæðan komi fyrir oft en einu sinni.

Traditional explanation	Explanation bearing in mind the combinatory of words
<i>Cometer</i> is to carry out, for example <i>cometer un error</i> [to make a mistake]	<i>Cometer</i> is a verb meaning to carry out acts that are considered negative and can be combined with the following word classes: Nouns denoting errors: <i>error, fallo, equivocación, lapsus...</i> Nouns denoting irregularity: <i>irregularidad, imperfección</i> Nouns denoting senseless, imprudent, foolish or careless acts: <i>locura, disparate, barbaridad, tontería, estupidez...</i> Nouns denoting results of breaking laws or rules: <i>falta, crimen, infracción, robo, asesinato...</i>

Mynd 2 (Higueras García 2011)

Lokaorð

Í þessari umfjöllun hefur verið leitast við að gera grein fyrir nýlegri samiburðarrannsókn á orðastæðum í íslensku og spænsku. Í ljósi þeirra erfiðleika sem orðastæður valda í málátileinkun tungumálanema hafa margir fræðimenn leitast við að skilgreina fyrirbærið á einfaldan og auðskiljanlegan hátt. Þeir eru jafnframt þeirrar skoðunar að taka ætti fleiri flokka orðasambanda fyrir í kennslustofunni því það séu ekki einungis orðastæður sem vefjist fyrir annarsmálsnenum.

Í kennslufræði spænsku sem erlends máls hafa undanfarin ár orðið stórstígar framfarir á öllum sviðum, þökk sé miklum almennum áhuga á því að læra tungumálið. Þessi áhugi hefur leitt til þess að fjöldi rannsókna hefur séð dagsins ljós, m.a. þær sem lúta að tileinkun orðasambanda eins og t.d. orðastæðna og beitingu þeirra í markmálinu. Þá hafa birst niðurstöður ýmissa kannana, m.a. á kunnáttu og þekkingu á orðasamböndum, t.d. orðastæðum. Þessar niðurstöður gefa vísbendingu um helstu erfiðleika í tileinkun fyrirbærisins og gera tungumálakennurum kleift að búa til námsefni sem nýtist í kennslu og þjálfun í notkun orðastæðna. Higueras García (2016, 15) bendir á að þrátt fyrir þetta sé margt ógert á þessum vettvangi, einkum hvað varðar rannsóknir og gerð náms-efnis.

Á þessu sviði eru rannsóknir í íslensku bernskar. Til að mynda var í þessari rannsókn höfundar sett fram tillaga að flokkun orðastæðna í íslensku en engin slík flokkun virðist vera til, eða a.m.k. ekki aðgengileg. Á þessum vettvangi er því mikið verk að vinna, einkum þar sem fjöldi þeirra sem læra íslensku sem erlent mál hefur aukist verulega, hvort sem er í málaskólum landsins eða í Háskóla Íslands.²⁵ Óhætt er að fullyrða að brýn þörf er á að skoða og vinna með gagnagrunna eins og *IcelandL2EC* (Ingason o.fl. 2021) og máltæki eins og *Íslensket orðanet* (Jón Hilmar Jónsson 2023) sem er aukin og endurbætt netútgáfa af tengslaorðabókinni *Orðastæður* en í henni er m.a. hægt að komast að því hver venslin eru á milli kjarnaliða og stoðliða í orðastæðum.

Erla Erlendsdóttir þýddi úr spænsku

25 Íslenska er einnig kennd sem erlent mál við háskóla víða um heim. Sjá: <https://www.arnastofnun.is/en/icelandic-abroad>.

HEIMILDIR

- Alonso Ramos, Margarita. 2006. „Towards a Dynamic Way of Learning Collocations in a Second Language“. Í *Proceedings of the Twelfth EURALEX International Congress. Volumen II*, ritstj. Elisa Corino, Carla Marelló og Cristina Onesti, 909–21. Turín: Edizioni dell’Orso.
- Alonso Ramos, Margarita og Leo Wanner. 2007. „Collocation chains: how to deal with them?“ Í *Meaning-Text Theory 2007. Proceedings of the 3rd International Conference on Meaning-Text Theory*, ritstj. Kim Gerdes, Tilmann Reuther og Leo Wanner, 11–20. München: Otto Sagner.
- Alonso Ramos, Margarita, Leo Wanner, Orsolya Vincze, Gerard Casamayor del Bosque, Nancy Vázquez Veiga, Estela Mosqueira Suárez og Sabela Prieto González. 2010. „Towards a Motivated Annotation Schema of Collocation Errors in Learner Corpora“. Í *Proceedings of the 7th Conference on International Language Resources and Evaluation (LREC’10)*, ritstj. Nicoletta Calzolari, Khalid Choukri, Bente Maegaard, Joseph Mariani, Jan Odijk, Stelios Piperidis, Mike Rosner og Daniel Tapias, 3209–14. La Valletta: Languages Resources Evaluation.
- Altenberg, Bengt og Sylviane Granger. 2001. „The grammatical and lexical patterning of *MAKE* in native and non-native student writing“. *Applied Linguistics* 22 (2): 173–95.
- Anna Helga Hannesdóttir og Sofía Tingsell. 2011. „Svensk fraseologi för islänningar – om den isländsk-svenska ordboken i ISLEX och en onomasiologisk svensk resurs: Frasbanken“. *Lexico Nordica*, n.º 18: 61–86.
- Bahns, Jens. 1993. „Lexical collocations: a contrastive view“. *ELT Journal* 47 (1): 56–63.
- Bally, Charles. 1951. *Traité de stylistique française*. 3.^a ed. París: Librairie C. Klincksieck.
- Barfield, Andy og Henrik Gyllstad. 2009. *Researching Collocations in Another Language. Multiple Interpretations*. Basingstoke / New York: Palgrave Macmillan.
- Barrios Rodríguez, Mª Auxiliadora. 2015. *Las colocaciones en español*. Madrid: Arco Libros.
- Battaner, Paz. 2011. „Los verbos de frecuencia alta y el diccionario de aprendizaje“. Í *De la lengua por sólo la extrañeza: estudios de lexicología, norma lingüística, historia y literatura en homenaje a Luis Fernando Lara*, ritstj. Luis Fernando Lara, María Eugenia Vázquez, Laslop, Klaus Zimmermann og Francisco Segovia, 313–32. Méxikó D.F.: El Colegio de México.
- Benson, Morton, Evelyn Benson og Robert F. Ilson. 1986. *The BBI Combinatory Dictionary of English. Your Guide to Collocations and Grammar*. John Benjamins.
- Bergenholtz, Henning, Helgi Haraldsson, Hans Kristian Mikkelsen, Jaakko Sivula og Jón Hilmar Jónsson. 1997. *Nordisk leksikografisk ordbok*. Osló: Nordisk forening for leksikografi.
- Biemann, Chris, Erla Hallsteinsdóttir, Uwe Quasthoff og Matthias Richter.

2006. „Exploiting the Leipzig Corpora Collection“. Í *IS-LTC'06 – Proceedings of 5th Slovenian and 1st International Language Technologies Conference*, ritstj. Tomaž Erjavec og Jerneja Žganec Gros. Ljubljana: Jozef Stefan Institute.
- Brown, Henry Douglas. 1994. *Principles of Language Learning and Teaching*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Burger, Harald, Annelies Buhofer og Ambros Sialm. 1982. *Handbuch der Phraseologie*. Berlin og New York: DeGruyter.
- Castillo Carballo, Ma. Auxiliadora. 2005. „Colocaciones léxicas y medios de comunicación“. Í *Lengua española y medios de comunicación: norma y uso*, 11–28. Málaga: VG/ Junta de Andalucía.
- Castillo Carballo, Ma. Auxiliadora. 2015. *De la investigación fraseológica a las decisiones fraseográficas. Un estudio de interrelaciones*. Vigo: Editorial Académica del Hispanismo.
- Corpas Pastor, Gloria. 1992. „Las colocaciones como problema en la traducción actual (inglés/español)“. *Revista del Departamento de Filología Moderna. Universidad de Castilla-La Mancha* 2/3: 179–86.
- Corpas Pastor, Gloria. 1996. *Manual de fraseología española*. 1.ª ed. Madrid: Gredos.
- Cowie, Anthony Paul. 1986. „Collocational Dictionaries – A comparative view“. Í *Fourth Joint Anglo-Soviet Seminar*, ritstj. M. Murphy, 61–69. London: The British Council.
- D’Andrea, Letizia. 2018. „Las colocaciones “sustantivo + de + sustantivo” y su ubicación en el lexicón mental de una muestra de hablantes de E/LE“. *E-Scripta Romanica* 6: 103–40.
- Eckart, Thomas, Erla Hallsteinsdóttir, Sigrún Helgadóttir, Uwe Quasthoff og Dirk Goldhahn. 2014. „A 500 Million Word POS-Tagged Icelandic Corpus“. Í *Proceedings of LREC 9th International Conference on Language Resources and Evaluation*, ritstj. Nicoletta Calzolari, Khalid Choukri, Thierry Declerck, Hrafn Loftsson, Bente Maegaard, Joseph Mariani, Asunción Moreno, Jan Odijk og Stelios Piperidis, 2398–2402.
- Erla Hallsteinsdóttir. 1997. „Aspekte der Übersetzung von Phraseologismen am Beispiel Isländisch-Deutsch“. Í *Translationsdidaktik: Grundfragen der Übersetzungswissenschaft*, ritstj. Eberhard Fleischmann, Wladimir Kutz og Peter Schmitt, 561–69. Tübingen: Narr.
- Erla Hallsteinsdóttir. 2000. „Áhrif móðurmáls a skilning orðtaka í þýsku sem erlendu tungumáli“. *Vefrit Hugvísindapinga*.
- Erla Hallsteinsdóttir. 2006. „Phraseographic“. *Hermes*, n.º 36: 91–128.
- Erla Hallsteinsdóttir. 2007a. „Íslenskur orðasjóður“. *Orð og tunga*, n.º 9: 109–24.
- Erla Hallsteinsdóttir. 2007b. „Orðtök í tungumálanámi“. Í *Kennsla í íslensku sem erlendu og öðru máli. Háskóli Íslands 17.–19. ágúst 2006*, ritstj. Magnús Hauksson, 1–13. Reykjavík.
- Erla Hallsteinsdóttir. 2011. „Phraseological Competence and the Translation of Phrasemes“. Í *Multi-Lingual Phraseography: Second Language Learning and Translation Applications*, 279–88.
- Erla Hallsteinsdóttir. 2015. „Sources and presentation of illustrative examples, and the role of corpora“. *International Journal of Lexicography* 28 (3): 369–75.

- Ettinger, Stefan. 2008. „Alcances e límites da fraseodidáctica. Dez preguntas clave sobre o estado actual da investigación“. *Cadernos de fraseoloxía galega*, n.º 10: 95–127.
- Ferrando, Verónica. 2017. „El papel de las colocaciones en la enseñanza y el aprendizaje del español“. Í *Enseñar léxico en el aula de español. El poder de las palabras*, ritstj. Francisco Herrera, 94–104. Barcelona: Difusión.
- Frías Jiménez, Nuria. 2024a. „Colocaciones en islandés y español: un estudio contrastivo con fines lexicográficos y didácticos“. Universidad de Sevilla og Háskóli Íslands.
- Frías Jiménez, Nuria. 2024b. „El tratamiento de las colocaciones en la lexicografía bilingüe islandés-español“. Í *Lexicografía del español: internacionalización y contrastes*.
- González Rey, María Isabel. 2018. „Competencia fraseológica y modelo pedagógico: el caso del método Phraséotext-le Français Idiomatique“. Í *Fraseología, diatopía y traducción. Phraseology, Diatopic Variation and Translation*, ritstj. Pedro Mogorrón Huerta og Juan Antonio Albaladejo Martínez, 133–54. Amsterdam: John Benjamins.
- Halldór Halldórsson. 1954. *Íslenzket orðtakasafn*. Reykjavík: Almenna bókafélagið.
- Hausmann, Franz Josef. 1989. „Le dictionnaire de collocations“. Í *Wörterbücher/ Dictionaries/ Dictionnaires. Ein Internationales Handbuch zur Lexikographie. An International Encyclopedia of Lexicography. Encyclopédie internationale de lexicographie*, ritstj. Franz Josef Hausmann, O. Reichman, H. Wiegand og Ladislav Zgusta, 1010–19. Berlín og New York: DeGruyter.
- Heid, Ulrich. 1994. „On Ways Words Work Together – Topics in Lexical Combinatorics“. Í *Euralex 1994*, ritstj. Willy Martin, Willem Meijs, Margreet Moerland, Elsemiek ten Pas, Piet Van Sterkenburg og Piek Vossen, 226–57. Amsterdam: Euralex.
- Higueras García, Marta. 2006. *Estudio de las colocaciones léxicas y su enseñanza en español como lengua extranjera*. Madrid: Secretaría General Técnica.
- Higueras García, Marta. 2011. „Lexical collocations and the learning of Spanish as a foreign language“. Í *Spanish Word Formation and Lexical Creation*, ritstj. José Luis Cifuentes Honrubia og Susana Rodríguez Rosique, 437–64. John Benjamins.
- Higueras García, Marta. 2017a. „Logros y retos de la enseñanza del léxico“. Í *Enseñar léxico en el aula de español. El poder de las palabras*, ritstj. Francisco Herrera, 13–19. Barcelona: Difusión.
- Higueras García, Marta. 2017b. „Pedagogical principles for the teaching of collocations in the foreign language classroom“. Í *Collocations and Other Lexical Combinations in Spanish*, ritstj. Sergi Torner og Elisenda Bernal, 250–66. Abingdon: Routledge.
- Jón G. Friðjónsson. 1993. *Mergur málsins. Íslensk orðatiltaki. Uppruni, saga og notkun*. Reykjavík: Mál og menning.
- Jón Hilmar Jónsson. 1992. „Fra en passiv til en aktiv ordbok. Det kombinatoriske aspektet i fokus“. Í *Nordiska studier i lexicografi 1. Rapport fra Konferanse om*

- leksikografi i Norden* 28.–31. mai 1991, ritstj. Ruth Vatvedt Fjeld, 88–104. Osló: Nordisk forening for leksikografi.
- Jón Hilmar Jónsson. 1994. *Orðastaður*. Reykjavík: Mál og menning.
- Jón Hilmar Jónsson. 2004. *Orðastaður. Orðabók um íslenska málnotkun*. 2.^a ed. Reykjavík: JPV.
- Jón Hilmar Jónsson. 2017. *Bundið í orð: greinasafn*. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar.
- Jón Hilmar Jónsson, Bjarki Karlson og SÁM. 2023. „Íslenskt orðanet“. 2023. <http://ordanet.arnastofnun.is/>
- Karl Anton Ingason, Lilja Björk Stefánsdóttir, Þórunn Arnardóttir, Xindan Xu og Isidora Glišić. 2021. „The Icelandic L2 Error Corpus (IceL2EC) Version 1.1“. 2021. <http://hdl.handle.net/20.500.12537/106>
- Koike, Kazumi. 2001. *Colocaciones léxicas en el español actual: estudio formal y léxico-semántico*. Alcalá: Universidad de Alcalá de Henares. Servicio de Publicaciones.
- Lakoff, George og Mark Johnson. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Levin, Magnus og Jenny Ström Herold. 2015. „Give and take. A contrastive study of light verb constructions in English, German and Swedish“. Í *Cross-Linguistic Perspectives on Verb Constructions*, ritstj. Hilde Hasselgård og Signe Oksefjell Ebeling, 144–68. Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.
- Lewis, Michael. 1993. *The Lexical Approach. The State of ELT and a Way Forward*. Hove: LTP.
- Lewis, Michael. 1997. *Implementing the Lexical Approach*. Londres: LTP.
- Lewis, Michael. 2000. *Teaching Collocation. Further Developments in the Lexical Approach*. Ritstj. Michael Lewis. London: LTP.
- Long, Mike. 2015. *Second Language Acquisition and Task-Based Language Teaching*. Hoboken: Wiley-Blackwell.
- López Vázquez, Lucía. 2011. „La competencia fraseológica en los textos de los manuales de ELE de nivel superior“. Í *Del texto a la lengua: La aplicación de los textos a la enseñanza-aprendizaje del español L2-LE*, ritstj. Javier De Santiago, Hanne Bongaerts, Jorge Juan Sánchez Iglesias og Marta Seseña, 531–42. Salamanca.
- Lozano, Cristóbal. 2022. „CEDEL2: Design, compilation and web interface of an online corpus for L2 Spanish acquisition research“. *Second Language Research* 38 (4): 965–83.
- Martí Sánchez, Manuel. 2019. „La competencia fraseológica como objeto problemático de la fraseodidáctica“. Í *Innovación en fraseodidáctica. Tendencias, enfoques y perspectivas*, ritstj. Carlos Crida Álvarez og Arianna Alessandro, 11–23. Berlín: Peter Lang.
- Mel'čuk, Igor. 2006. „Colocaciones en el diccionario“. Í *Diccionarios y fraseología*, ritstj. Margarita Alonso Ramos, 11–44. A Coruña: Universidade da Coruña. Servizo da publicacións.
- Mel'čuk, Igor. 2023. *General Phraseology. Theory and Practice*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

- Minamisawa, Yuki. 2019. „Metaphor and Collocation. The Case of REIDI“. *Orð og tunga* 21: 53–74.
- Moncó Taracena, Sofía. 2013. „Adquisición de las construcciones con el verbo *hacer*, enfoque plurilingüe“. *Revista Nebrija de Lingüística Aplicada* 13.
- Nattinger, James R. og Jeanette S. DeCarrico. 1992. *Lexical phrases and language teaching*. Oxford: Oxford University Press.
- Oddný G. Sverrisdóttir. 1987. *Land in Sicht. Eine kontrastive Untersuchung deutscher und isländischer Redensarten aus der Seemannssprache*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Oddný G. Sverrisdóttir. 2009. „Orð til taks. Af eiginleikum og flokkum fastra orðasambanda“. *Milli mála*, n.º 1: 149–72.
- Orol González, Ana. 2015. „Construcción de una lista de colocaciones para medir la competencia colocacional“. *E-Aesla* 1: 1–9.
- Orol González, Ana, og Margarita Alonso Ramos. 2013. „A Comparative Study of Collocations in a Native Corpus and a Learner Corpus of Spanish“. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, n.º 95: 563–70.
- Palmer, Harold E. 1933. *Second Interim Report on English Collocations*. Tókió: Kaitakusha.
- Pérez Serrano, Mercedes. 2014. „Análisis de errores colocacionales en un corpus de aprendientes de ELE“. *MarvoELE* 19.
- Quiñones, Virginia de Alba. 2016. „Variable de género y competencia colocacional léxica en el aula de ELE“. *Porta Linguarum*, n.º 26: 201–15.
- Rósa E. Davíðsdóttir. 2021. „*Pieux mensonge* ou *mensonge blanc*? Les collocations dans les dictionnaires bilingues“. *Milli mála* 13: 142–64.
- Rufat, Anna. 2010. „Apuntes sobre las combinaciones léxicas y el concepto de colocación“. *Anuario de Estudios Filológicos*, n.º XXXIII: 291–306.
- Ruiz Gurillo, Leonor. 2001. *Las locuciones en español actual*. Madrid: Arco Libros.
- Sanromán Vilas, Begoña. 2006a. „El papel de la información semántica en el aprendizaje de las colocaciones léxicas“. Í *Proceedings of the XII EURALEX International Congress*, ritstj. Elisa Corino, Carla Marelló og Cristina Onesti, 1037–44. Alessandria: Edizioni dell’Orso.
- Sanromán Vilas, Begoña. 2006b. „Observaciones sobre el uso de colocaciones en aprendices finlandeses de español“. Í *Diccionarios y fraseología*, ritstj. Margarita Alonso Ramos, 145–60. A Coruña: Universidade da Coruña. Servizo da publicacións.
- Sanromán Vilas, Begoña. 2016. „Searching and understanding collocations to improve dictionaries and language teaching: A tale in eight languages“. Í *Collocations Cross-Linguistically: Corpora, Dictionaries and Language Teaching*, 9–64.
- Sinclair, John. 2006. *Collins COBUILD Advanced Learner’s English Dictionary*. London: Collins.
- Solano Rodríguez, Mª Ángeles. 2007. „El papel de la conciencia fraseológica en la enseñanza y aprendizaje de una lengua extranjera“. Í *Les expressions figées en didactique des langues étrangères*, ritstj. Maria Isabel González Rey, 201–21. Louvain-La-Neuve: E.M.E (Éditions Modulaires Européennes) og InterCommunications S.P.R.L.

- Svensén, Bo. 2009. *A Handbook of Lexicography. The Theory and Practice of Dictionary-Making*. Cambridge: CUP.
- Torner, Sergi og Elisenda Bernal. 2017. „Collocations in learner’s dictionaries“. Í *Collocations and Other Lexical Combinations in Spanish*, ritstj. Sergi Torner og Elisenda Bernal, 157–98. Abingdon: Routledge.
- Velázquez Puerto, Karen. 2018. *La enseñanza-aprendizaje de fraseología en ELE*. Madrid: Arco Libros.
- Viberg, Åke. 2002. „The Polysemy of Swedish *ge give* from a Crosslinguistic Perspective“. Í *Proceedings of the Tenth EURALEX International Congress*, ritstj. Anna Braasch og Claus Povlsen, 2:669–82. Kaupmannahöfn: Center for Sprogteknologi.
- Þórhildur Oddsdóttir. 2012. „Orð eru til alls fyrst“. *Milli mála*, n.º 4: 257–92.

ÚTDRÁTTUR

Orðastæður í tungumálakennslu og námi

Í þessari grein er fjallað um rannsóknir sem tengjast kennslu og tileinkun á orðastæðum. Orðastæður eru sambönd orða sem saman mynda ákveðna merkingu. Orðastæður skiptast í tvo orðsliði: annars vegar er kjarnaliður, sem er grunnur í merkingu orðastæðunnar, og hins vegar er það stoðliður sem er útvalið fylgdarorð. Merking orðastæðna er alla jafna gagnsæ (*fara í gönguferð*, *úrbellis ríðning*) en erlendum málhöfum getur þó reynst erfitt að henda reiður á því hvaða skorður þeim eru settar. Fyrst eru reifaðar helstu umfjallanir um orðastæður í íslensku, einkum er litið til þess sem Jón Hilmar Jónsson, Oddný G. Sverrisdóttir, Erla Hallsteinsdóttir og Rósa Elín Davíðsdóttir hafa fjallað um í þessu tilliti. Þá er sjónum beint að ákveðnum þáttum í engilsaxneskum og spænskum málheimi. Meðal annars er gerð grein fyrir þáttum sem lúta að þeim erfiðleikum sem málánemendur standa frammi fyrir í tileinkun orðastæðna í erlenda málinu, orðasambandahæfni í tileinkun fastra orðasambanda, orðabækur og námsefni. Að lokum er í stuttu máli fjallað um nokkrar kannanir sem gætu nýst í rannsóknum á íslenskum vettvangi en fjöldi þeirra sem leggja stund á íslensku sem erlent mál hefur aukist undanfarið og þá hefur íslenska málheildin *IceL2MC* verið gerð aðgengileg sem auðveldar rannsóknir á þessum vettvangi.

Lykilorð: orðastæður, íslenska, spænska, nám og kennsla L2, sam-
burðarmálvísindi

ABSTRACT

Collocations in language teaching and learning

This article introduces studies and research related to the teaching and learning of collocations in the Icelandic context. Collocations are word combinations formed by two elements: one is considered the base of the whole combination and the other (*collocator*) is selected by it. Although they normally show a transparent meaning (*take a walk, heavy rain*), their restriction is not always predictable, particularly for non-native learners.

First, theoretical approaches that have been addressed in the Icelandic language are examined, drawing on the works of scholars such as Jónsson, Sverrisdóttir, Hallsteinsdóttir and Davíðsdóttir. Second, insights on several topics from both the Anglophone and Hispanic contexts are discussed. These topics are, among others, difficulties in acquiring collocations, phraseological competence, dictionaries and teaching materials. Finally, potential research is outlined that may prove fruitful for the study of collocations in Icelandic, further considering the increase of learners of the language and the availability of advanced digital tools to support linguistic analysis.

Keywords: collocations, Icelandic, Spanish, L2 teaching and learning, contrastive linguistics